

**TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATI VA TA'LIM-TARBIYA
ISLOHOTLARI**

*Axborot texnologiyalari va menejment
universiteti dotsenti (Phd)*

Boymatova Munavvar Ravshan qizi

“Boshlang‘ich ta‘lim” yo‘nalishi 1-kurs talabasi

Norbo‘tayeva Marjona G‘olib qizi

Email:shaxriyorxolmurodov80@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Turkistonda jadidchilik harakatining shakllanishi, uning ijtimoiy-siyosiy va ma‘naviy asoslari, shuningdek ta‘lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilishdagi o‘rni ilmiy jihatdan keng tahlil qilinadi. Jadidlarning pedagogik qarashlari, yangi usul maktablari faoliyati va milliy ongni shakllantirishdagi roli asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, usuli jadid, ma‘rifatparvarlik, ta‘lim islohoti, milliy uyg‘onish, pedagogik g‘oya, modernizatsiya

Аннотация: В статье проводится комплексный анализ джадидского движения в Туркестане, его социально-политических основ и роли в реформировании системы образования.

Ключевые слова: Джадидизм, образование, реформы, просвещение, модернизация

Annotation This article provides a comprehensive analysis of the Jadid movement in Turkestan and its role in educational reforms and modernization.

Keywords: Jadidism, education reform, enlightenment, modernization.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati Markaziy Osiyo ijtimoiy-madaniy hayotida tub burilish yasagan muhim tarixiy hodisalardan biri hisoblanadi. Ushbu harakat mustamlakachilik sharoitida milliy o‘zlikni saqlab qolish, jamiyatni uyg‘otish va zamonaviy taraqqiyot yo‘liga olib chiqish zarurati natijasida vujudga kelgan.

“Mazkur davrda an‘anaviy maktab va madrasalardagi ta‘lim tizimi asosan diniy bilimlar bilan cheklanib, zamon talablariga javob bera olmay qolgan edi. Natijada jamiyatda ilmiy tafakkur, texnik taraqqiyot va dunyoviy bilimlar yetishmovchiligi kuzatildi. Shu sharoitda jadidlar ta‘lim tizimini isloh qilishni jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida ilgari surdilar”¹.

¹ Qosimov B. «Jadidchilik harakati tarixi.» — Toshkent, 2004.25–28 b.

Jadidchilik harakati nafaqat ta'lim tizimini yangilash, balki jamiyatning ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hayotini tubdan o'zgartirishga qaratilgan kompleks islohotlar tizimini o'z ichiga oladi. Shu jihatdan mazkur mavzuni ilmiy asosda chuqur o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

Jadidchilik harakati Turkistonda XIX asr oxirlarida shakllanib, qisqa vaqt ichida keng ijtimoiy harakatga aylandi. Uning vujudga kelishiga bir qator omillar sabab bo'ldi:

- “Rossiya imperiyasi mustamlakachilik siyosatining kuchayishi;
- An'anaviy ta'lim tizimining inqirozi;
- Zamonaviy fan va texnikaning rivojlanishi;
- Turk va musulmon dunyosidagi islohotchilik harakatlarining ta'siri”².

Jadidlar jamiyatni rivojlantirishning asosiy vositasi sifatida ma'rifat va ta'limni tanladilar. Ular “jaholatga qarshi ma'rifat” g'oyasini ilgari surdilar.

Usuli jadid maktablari va pedagogik yangiliklar

Jadidchilik harakatining eng muhim natijalaridan biri — yangi usul maktablarining tashkil etilishi bo'ldi. Ushbu maktablar an'anaviy ta'lim tizimidan tubdan farq qilgan.

Yangi maktablarning asosiy jihatlari:

- ✓ “Fonetik usul asosida savod o'rgatish;
- ✓ Sinf-dars tizimining joriy etilishi;
- ✓ Matematika, geografiya, tabiiyot kabi dunyoviy fanlarning o'qitilishi;
- ✓ O'qitishda ko'rgazmali vositalardan foydalanish”³.

Bu esa ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirdi va qisqa vaqt ichida savodxonlik darajasining ko'tarilishiga olib keldi.

Jadidlarning pedagogik qarashlari va ma'rifatparvarlik g'oyalari

Jadidlar ta'lim-tarbiyani jamiyat taraqqiyotining asosiy sharti deb bildilar. Ular shaxsni har tomonlama rivojlantirish, milliy ongini shakllantirish va zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish zarurligini ta'kidladilar.

Bu borada quyidagi ma'rifatparvarlar alohida o'rin tutadi:

- ✓ Mahmudxo'ja Behbudiy — yangi maktablar tashkilotchisi va publitsist;
- ✓ Abdulla Avloniy — ta'lim va axloq masalalarini yoritgan pedagog;
- ✓ Munavvarqori Abdurashidxonov — yangi usul maktablari asoschisi.
- ✓ Ular tomonidan yaratilgan asarlar ta'lim-tarbiya jarayonini ilmiy asosda tashkil etishga xizmat qildi”⁴.

² Rahimov S. “O'zbek pedagogika tarixi” — Toshkent, 2010. 40–45 b.

³ A.Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq” — Toshkent, 1992. 52–56 b.

⁴ M.Behbudiy “Tanlangan asarlar” — Toshkent, 1999. — [60–62-betlar].

Ta'lim-tarbiya islohotlarining ijtimoiy-madaniy ahamiyati

Jadidchilik harakati ta'lim tizimini isloh qilish orqali jamiyatning ijtimoiy ongini o'zgartirishga erishdi. Ushbu islohotlar natijasida:

- “Savodxonlik darajasi oshdi;
- Milliy o'zlikni anglash kuchaydi;
- Yangi ziyolilar qatlami shakllandi;
- Jamiyatda modernizatsiya jarayonlari tezlashdi”⁵.

Bu jarayonlar keyinchalik mustaqil O'zbekiston ta'lim tizimining shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatdi.

Tadqiqot metodologiyasi:

Mazkur tadqiqotda ijtimoiy-tarixiy jarayonlarni o'rganishga xos kompleks metodologik yondashuv qo'llanildi.

Tarixiy-tahliliy metod orqali jadidchilik harakatining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari o'rganildi;

Qiyosiy-tahlil metodi yordamida an'anaviy va jadid maktablari o'rtasidagi farqlar aniqlashtirildi;

Manbashunoslik yondashuvi asosida jadidlar asarlari va tarixiy hujjatlar tahlil qilindi;

Umumlashtirish metodi orqali ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Mazkur metodlar tadqiqot natijalarining ilmiylik darajasini oshirishga xizmat qildi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jadidchilik harakati Turkiston tarixida modernizatsiya jarayonlarining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri bo'lgan. U ta'lim tizimini yangilash orqali jamiyatni rivojlantirishga xizmat qilgan.

Biroq jadidlar faoliyati qator qiyinchiliklarga duch kelgan:

Konservativ kuchlarning qarshiligi;

Siyosiy bosim;

Iqtisodiy imkoniyatlarning cheklanganligi.

Shunga qaramay, jadidlarning g'oyalari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, jadidchilik harakati Turkistonda ta'lim-tarbiya tizimini modernizatsiya qilish va jamiyatni uyg'otishda muhim rol o'ynagan tarixiy hodisa hisoblanadi. Jadidlar tomonidan amalga oshirilgan ta'lim islohotlari zamonaviy ta'lim tizimining shakllanishiga asos bo'lib xizmat qilgan.

Mazkur harakat:

Milliy ong va tafakkurni rivojlantirdi;

Zamonaviy ta'lim tizimiga asos soldi;

⁵ Nishonova Z.T. «Pedagogika tarixi». — Toshkent, 2018. 33–35 b.

Jamiyatni taraqqiyot yo‘liga yo‘naltirdi.

Bugungi kunda jadidlarning pedagogik merosi ta’lim tizimini rivojlantirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimov B. “Jadidchilik harakati tarixi” — Toshkent, 2004. [25–28-betlar]
2. Rahimov S. “O‘zbek pedagogika tarixi” — Toshkent, 2010. [40–45-betlar]
3. A.Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq”— Toshkent, 1992. [52–56-betlar]
4. M.Behbudiy “Tanlangan asarlar”— Toshkent, 1999. [60–62-betlar]
5. Nishonova Z.T. “Pedagogika tarixi” — Toshkent, 2018. [33–35-betlar]